

Nebojša Banović

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, ul. Danila Bojovića 3, ME-81400 Nikšić
nebojsaban@gmail.com

Ekstatičko-horizontni karakter vremenitosti i pitanje ontološke diferencije u području fundamentalno-ontološki strukturiranog mišljenja Martina Heideggera

Sažetak

Članak tematizira problem ekstatičke vremenitosti egzistencije unutar Heideggerove fundamentalne ontologije i njen utemeljujući karakter za ontološku diferenciju. Nastoji se pokazati da vremenitost putem momenata povratnog titranja i vremenovanja stupa u jedan dinamičan proces koji je po strukturi ekvivalentan transcendirajućem aspektu sprovođenja ontološkog diferenciranja jer doseže do unaprijed danog bitka bivstvjućeg. Budući da kretanje vremenitosti nije beskonačno, s njim se naznačuje i pripadajući transcendentalni horizont. Imajući u vidu da je »izvor« transcendencije sama vremenitost, s vremenovanjem zbiva se i »ulazak u svijet«. Sve to treba dovesti do spoznaje da je već u egzistencijalnoj vremenitosti dana vremenska dokučenost bitka uopće.

Ključne riječi

Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, vremenovanje, vremenitost, ontološka diferencija, tubitak, smisao bitka

1. Uvodno razmatranje

U središtu Heideggerove ontološke arhitektonike koja se poglavito tiče samog *Bitka i vremena* iz 1927. godine, ali i onih radova oko i neposredno nakon njega, s posebnim naglaskom na *Temeljne probleme fenomenologije*, pitanje ontološke diferencije igra nedvojbeno važnu ulogu. Shodno rečenom, bitak (njem. *Sein*) kod Heideggera ne predstavlja neku pojednostavljenu amorfnu konstrukciju, već mnogostrukosti njegovog značenja pripada i to da se *diferencira* spram bivstvjućih/bića (njem. *Seiende*).¹ Ova je razlika istovremeno i uvjet da bismo uopće mogli govoriti o bitku samom, što samo po sebi nameće ontološku diferenciju kao ključni pojam Heideggerove ontologije. Suglasno tom uvjerenju, fundamentalna ontologija filozofska je nauka o bitku kao takvom, a ne o bivstvjućem/biću kao takvom. Međutim, bitak kao takav je bitak bivstvjućeg, pri čemu on sâm nije bivstvjuće, već se bitno razlikuje od bivstvjućeg, pa se zato i može govoriti o bitku samom. Kao različit od bivstvjućeg, bitak determinira bivstvjuće kao bivstvjuće jer bez bitka bivstvjuća ne bi bila otvorena i razumljiva. Stoga je baš iz tog razloga važno,

1

U terminološkom pogledu, uvažavajući raznovrsnost pri korištenju Heideggerova termina *Seiende*, opredjeljujemo se za termin *bivstvjuće*, premda prihvaćajući i *biće*, naročito u kontekstu prevodilačkog rješenja

Hrvoja Šarinića i njegova prijevoda *Bitka i vremena*. Također, tamo gdje nam se to čini neophodnim nudit ćemo više mogućih prevodilačkih rješenja Heideggerovih ključnih pojmova.

ističe von Herrmann, da se dođe do tajne spone diferencije bitka i bivstvujućeg i, dalje, kako da se obrazuje mogućnost ove razlike.²

To se osobito može primijetiti pri razumijevanju onih strukturnih momenata Heideggerove egzistencijalne analitike tubitka, a koji, kako se čini, ostaju bremeniti ontološko-diferentnim prerogativima. U tom se smislu čini da je tubitak (njem. *Dasein*) sa svojim egzistencijalnim strukturama potvrđen kao vremenito-vremenujući, što, dakako, ne znači da čovjek egzistira isključivo kao vremenska egzistencija, kao *samstveno-egzistencijalna dokučenost* (njem. *Erschlossenheit*). Jer, u svakom egzistencijalu i svakom strukturnom momentu egzistencije nije samo otvorena dokučenost sebstva već i bitka uopće. I to je upravo jedan bitno važan uvid, zato što se baš iz tog razloga i analiza vremenitosti tubitka mora promatrati i pored očigledne naglašenosti na tubitku, kao su-tematska s vremenskom dokučenošću bitka uopće, jer *vremenitost* (njem. *Zeitlichkeit*) kao ekstatička predstavlja važan dio izvornog vremena zajedno s *temporalnošću* (njem. *Temporalität*), odnosno, one ukupno kao *izvorno vrijeme* sačinjavaju *smisao bitka uopće*.³

U tom kontekstu, potrebno je zarad razumijevanja načina *izvršenja ontološke diferencije unutar egzistencije* »prodrijeti« u ekstatičko-horizontni karakter vremenitosti, ne bi li se makar i djelomično rasvijetlio karakter smisla egzistencije koji je vremenit. Drugačije formulirano, to je osnovna postavka našeg rada: tek preko razumijevanja vremenovanja vremenitosti (njem. *Zeitigung der Zeitlichkeit*), može se shvatiti zašto je »bit« tubitka, odnosno, njegov smisao vremenitosti, uvjet mogućnosti *ontološkog diferenciranja*, preciznije, zašto je smisao-vrijeme horizont razumijevanja diferenciranja bitka uopće od bivstva (njem. *Seindheit*) bivstvujućeg, odnosno bitka kao takvog.

2. Vremenitost tubitka i mogućnost razumijevanja smisla bitka uopće

U skladu s izrečenim zadatkom, najprije treba istaknuti da kod Heideggera, u ponovljenim interpretacijama *brige* (njem. *Sorge*), postaje jasnije da treba rasvijetliti da se svi njezini momenti, *razumijevanje* (njem. *Verstehen*), *čuvstvovanje* (njem. *Befindlichkeit*), *propalost*, vremenuju u isti mah iz tri ekstaze vremenitosti, ali i kako to vremenovanje može biti dano na jedan *autentičan/pravi* ili *neautentičan/nepрави* način.⁴ Dakle, briga zahtijeva pokazivanje konkretne vremenske konstitucije njene strukture, a tek nakon što je bio tematiziran modus autentičnosti brige može se hermeneutičko-fenomenološki razotkriti tročlana struktura vremenitosti s pogledom na autentičnu brigu. U vezi s tim, ustrojstvo brige jedna je trostruka struktura, određenje *brige* kao *biti-ispred-sebe-u-već-biti-u...* – kao *bitak-kod...*, *projekt*, *bačenost* i kao *brigajuće-otkrivajući bitak-kod*, pa ukoliko ova struktura svoj smisao bitka ima u vremenitosti, onda će i ekstatička vremenitost biti *trostruka*.⁵ S obzirom na navedeno, *briga je struktura cjelovitosti* za sve egzistencijalne strukture, iako nisu sve izričito imenovane u strukturalnom obliku za brigu. Stoga, mora se istaknuti da *sve pojedinačne analize imaju zapravo svoj krajnji ontološki smisao u vremenitosti, tj. one su samo osobiti modus sebe-vremenujuće vremenitosti*.⁶

Ukratko rečeno, a u vezi s trima momentima vremenitosti koji osmišljavaju tri momenta brige, najprije se *buduće-natrag-k-sebi-dolazeći* pokazuje kao izvorni fenomen *budućnosti*.⁷ Ova prva vremenska ekstaza objašnjava kako se tubitak zbiva kao onaj koji je *uvijek-već-biti-transcendiran*, iz čega se vraća

nazad na najvlastitije mogućnosti bitka. U preuzimanju bačenosti Heidegger nalazi drugu vremensku ekstazu:

»Ali preuzimanje te bačenosti znači, zapravo, *biti* tubitkom u onom smislu *kakav on uvijek već bijaše*.«⁸

Tubitak može doći natrag-prema sebi samo ako je bio, jedino u vraćanju-natrag-prema. To je ekstaza *bilosti*.⁹ Ona se isto tako formira unutar kretanja budućnosti tubitka.¹⁰ Treća ekstaza vremenitosti je *osadašnjivanje* i zbiva se zajedno s budućnošću i bilošću. Sadašnjenje je vremenski smisao bitka-kod bivstvjućih, kao pustiti-da-susretne-od.¹¹ Momenti vremenskih ekstaza, budućnost koja se vremenuje u istrčavajućem-dolaženju-k sebi, bilost kao vraćanje-natrag-prema sebi, sadašnjost kao bitak-kod, otkrivaju se kao *K-sebi-pri*, *Natrag prema* i *Kod*, a vremenitost kao ekstaza, kao ono što *istupa iz sebe* (njem. *aus sich heraustritt*).¹²

No, prije nego što pokušamo detaljnije zaći u prirodu vremenitosti kao ekstaze i horizonta, ovdje bismo tek primijetili i to da u § 65 *Bitka i vremena* Heidegger problematizira fenomen *smisla*, kao *smisla bitka*, što je i razumljivo ako znamo

2

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Heideggers 'Grundprobleme der Phänomenologie'. Zur 'Zweiten Hälfte' von 'Sein und Zeit'*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1991., str. 42, 43.

3

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Subjekt und Dasein. Grundbegriffe von 'Sein und Zeit'*, Vittorio Klostermann, sv. 66, Frankfurt na Majni 2014., str. 39.

4

»Vremenska interpretacija svakidašnjeg tubitka treba početi kod struktura u kojima se konstituira odlučnost. To su razumijevanje, čuvstvovanje, propadanje i govor.« – Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, prev. Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb 1985., str. 380. Odnosno: »Vremenost ovremenjuje, i to moguće načine same sebe. Oni omogućuju raznovrsnost modusa bitka tubitka, prije svega temeljnu mogućnost prave i neprave egzistencije.« – Ibid., str. 373.

5

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Transzendenz und Ereignis. Heideggers 'Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)': Ein Kommentar*, Königshausen & Neumann, Würzburg 2019., str. 63.

6

Usp. *ibid.*, str. 65, 66.

7

Usp. Daniela Vallega-Neu, *Heidegger's 'Contributions to Philosophy'. An Introduction*, Indiana University Press, Bloomington (IN) 2003., str. 19. Da je izvorna vremenitost prije svega konačna, da vrijeme kao takvo izvire i uvire u konačnost, potvrđuje se već u buduć-

nosti kao vremenskom *priusu*, čija se konačnost jednako izvorno pretače i u ostale vremenske ekstaze.

8

M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 370.

9

Usp. *ibid.*, str. 370, 371.

10

Pogledati o tome nešto više i kod: D. Vallega-Neu, *Heidegger's 'Contributions to Philosophy'*, str. 19, 20.

11

»... to jest, poslušujuće puštanje *Prisutnoga* u okolnom svijetu da susreće, moguće je samo u nekom *osadašnjivanju* tog bića. Samo kao *sadašnjost* u smislu *osadašnjivanja* može odlučnost biti što jest: neiskriviljeno davanje susretati onome, čega se poslušujući laća.« – M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 370, 371.

12

Usp. *ibid.*, str. 374. Backman, govoreći o ek-sistenciji u kontekstu Aristotela, primjećuje da Aristotel u *Fizici* naglašava kretanje (*kinēsis*) koje je po vlastitoj prirodi *ekstatično* (*ekstastikon*), točnije, uvijek prekoračuje bilo koje određeno »stanje« (*stasis*), drži *premjestanje* (*existēsīn*) koje *prevladava* (*hyparchon*) i tako onemogućava vlastiti identitet. Heideggerovo naglašavanje *ekstatičkog jedinstva vremenitosti* i *ekstaza* kao dimenzija *samo-prekoračenja* predstavlja bitno diferenciranje između Aristotelove onto-teo-logije i Heideggerove vlastite ontologije *Bitka i vremena*. Usp. Jussi Backman, *Complicated Presence. Heidegger and the Postmetaphysical Unity of Being*, State University of New York Press, New York 2015., str. 88.

da je ovdje na djelu rasprava o vremenitosti jer »valja provoditi raščišćavanje ontološkog smisla bitka tubitka.«¹³ Tubitak, kao takav i uopće uzev, kao *način* bitka, razlikuje se od ostalih načina bitka, čovjek nije naprosto *predručno* ili *priručno* (postojeće). Tubitak, kao vremenitost, diferencira se od postojećeg tako što se ono determinira kao bivstvujuće kojemu je u njegovom vlastitom bitku stalo do samog tog bitka i spram kojeg se ono uvijek već unaprijed na bilo koji način odnosi. U tubitku, stoga, *već vlada diferencija* jer on naprosto i *jest* kao veza s bitkom, iako je i sâm ništa drugo do bivstvujuće. Upravo ta *veza s bitkom* i odnos prema njemu jednaka je i *ontološkom diferenciranju* između bitka i bivstvujućeg. S obzirom na traženi *smisao* tubitka Heidegger ovdje, u neku ruku iznova, ističe da je on:

»... ono u čemu boravi razumljivost nečega, a da ono samo ne ulazi izričito i tematski u vidokrug. Smisao znači Na-temelju-čega primarnog projekta, iz čega nešto, kao to što jest, može biti pojmljeno u svojoj mogućnosti. Projektiranje dokučuje mogućnosti, to jest, takvo koje omogućuje.«¹⁴

Spomenuto razumijevanje *s obzirom na što/tamo-na-što/na-temelju-čega* (njem. *woraufhin*) izrasta unutar razrade pitanja o bitku koje se mora iznova razumijevati s obzirom na njegov horizont (vrijeme) kao i na egzistencijal razumijevanja, gdje se pokazuje da samo-projektiranje na vlastito mogućno-bitak pretpostavlja jedno prethodno razumijevanje bitka. Smisao pokazuje da je *s obzirom na što/na-temelju-čega* (njem. *woraufhin*) primarnog projekta (njem. *Entwurf*) projektirano u terminima u kojima nešto može biti pojmljeno u svojim mogućnostima, kao to što jest.

»Bitak je s obzirom na šta/na-temelju-čega našeg razumijevanja bivstvujućeg kao bivstvujućeg.«¹⁵

Tim prije bitak je ono što određuje bivstvujuće kao bivstvujuće, ono, dakle, što se razlikuje od bivstvujućeg. Kao takav, kao ono određujuće, on je u isti mah s obzirom na što i odakle mi bivstvujuće kao takvo razumijevamo, ono određujuće je bitak kao s obzirom na što/na-temelju-čega našeg razumijevanja bivstvujućeg. Ukoliko je ono *određujuće* (njem. *Bestimmende*) u isto vrijeme s obzirom na što/na-temelju-čega, utoliko je bitak bivstvujućeg kao bivstvujućeg određujuće unutar našeg razumijevanja bitka, polazeći od njihove različitosti.¹⁶

Tubitak je pak u svojem razumijevanju bitka *transcendirajuća egzistencija*. Da bi se mogao odnositi prema bivstvujućem, on treba transcendirati, ići preko bivstvujućeg na bitak, čime *diferencira bitak od bivstvujućeg*. S tim u vezi upravo ovo »s obzirom na što/na-temelju-čega je tubitak već (*a priori*) prekoračio bivstvujuće, istina bitka je obzorje razumijevanja, horizont. Transcendiranju kao bitnom ustrojstvu tubitka pripada horizont i obratno, gdje je govor o horizontu ima također i transcendencije.«¹⁷ *Transcendencija*, čini se, sve više označava u ekstatičkoj transcendenciji i *vremenitosti* tubitka kao *horizont* dokučenu i ovremenjenu temporalnost bitka uopće:

»Ova promjena počiva na tome da se ista stvar mišljenja pokazuje fenomenološkom mišljenju na jedan promijenjen način. Samo bitak pokazuje se u svom sebe-svjetlećem (*sich-lichtenden*), bivstvujućem raskrivajućoj biti (vladanju) kao ono što (bivstvujuće) 'prekoračuje', odnosno 'nad-misli' tako da se ovo očigledno razumije iz njegovog 'biti-mišljen-preko' kao bivstvujuće.«¹⁸

U smislu rečenog, ono s obzirom na što/na-temelju-čega primarnog projekta ne predstavlja neko bivstvujuće već ono iskonsko izvan-sebe tubitka koje vlastiti tubitak projektira na vrijeme kao horizont vlastitog razumijevanja. Izgleda da ovdje vremenitost već uspostavlja ontološko diferenciranje upućivanjem na ono čega je ona smisao, tj. na sâm bitak koji nije bivstvujuće. U danom kontekstu i drugačije rečeno, spomenuti horizont je smisao bitka. Ili, kako ističe von Herrmann:

»U pogledu njegovog bitka ontološki izloženi tubitak može utoliko dobiti 'horizont' za razumijevanje i moguće izlaganje bitka kada on jest ona kao smisao bitka tubitka oslobođena ekstatička vremenitost, u kojoj tubitak vremenuje kao horizont smisla bitka bivstvjućih nesuglasnih tubitku: onaj u samstveno-ekstatičkoj vremenitosti tubitka vremenovani 'horizont' je vrijeme.«¹⁹

Ako je, dakle, vremenitost/vrijeme *smisao bitka* kao uvjet razlikovanja bitka i bivstvjućeg, onda u narednim redovima treba razmotriti i to *kako* se vremenitost zbiva u terminima na osnovu kojih možemo pojmiti mogućnost bitka tubitka (briga), odnosno moramo pokušati da utvrdimo zašto je »suština« vremenitosti njen ekstatičko-horizontni karakter, jer nam tek to možda može pomoći da shvatimo i »esenciju« *ontološke diferencije*.

3. Ekstatičko-horizontna vremenitost i transcencija tubitka: konstituiranje ontološke diferencije

Na tragu izvedenog i postavljenog zadatka postaje, najprije, neophodno napomenuti da se *izvorno vrijeme* karakterizira kao vremenitost da bi se iskazala činjenica da vrijeme nije nešto pridodano priručno, već da je njegova *bit* vremenita.

»To znači: Vrijeme 'nije' nego se vremenuje [...]. Vremenitost je u svom vremenovanju izvorno ujedinjujuće jedinstvo očekivanja, zadržavanja i osadašnjivanja.«²⁰

Sve su prilike da njemački mislilac već ovdje inzistira na *vremenitosti kao vremenovanju* (njem. *Zeitigung*), točnije, čini se da to postaje njena najbitnija karakteristika.²¹ Odnosno, Heideggerovim riječima:

»Tu-bitak nije 'u vremenu' nego 'jest' kao vremenovanje samog vremena. Vremenovanje vremena je bitno sačinjeno iz onog što smo iz jednog sasvim drugog značenjskog davanja riječi 'tu-bitak' imenovali. Ali, vremenovanje vremena nije proces u kojem se odvija 'nastajanje' vremena u smislu jednog niza njegovih momenata (Sada-točaka). Vrijeme se vremenuje kazuje: ono izvorno jedinstveno trojstvo ekstaza biva (*west*) iz čistine/proplanka 'vremena-prostora'. Vrijeme, ekstatički razumljeno, 'ne kreće' se i ne 'stoji'.«²²

13
M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 368.

14
Ibid.

15
Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Hermeneutische Phänomenologie des Daseins. Ein Kommentar zu ‚Sein und Zeit‘*, sv. 1, *Einleitung: Die Exposition der Frage nach dem Sinn von Sein*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 2016., str. 60.

16
Usp. *ibid.*, str. 61.

17
F.-W. von Herrmann, *Transzendenz und Ereignis*, str. 19.

18
F.-W. von Herrmann, *Hermeneutische Phänomenologie des Daseins*, sv. 1, str. 382.

19
Ibid., str. 394.

20
Martin Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, ur. Klaus Held, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1978., str. 264.

21
Vremenovanje (Zeitigung) je, po Sheehanu, preliminarno ime za *istinu bitka* i za ono što će kasnije biti označeno kao *događaj/događaj privsvajanja (Ereignis)*. Usp. Thomas Sheehan, »Nihilism and Its Discontents«, u: François Raffoul, David Pettigrew (ur.), *Heidegger and Practical Philosophy*, State University of New York Press, Albany 2002., str. 275–301, ovdje str. 283.

22
Martin Heidegger, *Zu eigenen Veröffentlichungen*, GA 82, ur. Friedrich-Wilhelm von Herrmann (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 2018., str. 301.

Uzetu pak po sebi, vremenitost kao *trostruko odmicanje* (njem. *Entrückung*) ne treba shvaćati tako kao da se tri ekstaze slijevaju u jedno, kao u neku supstanciju,²³ već treba imati uvijek u vidu da je

»... jedinstvo ekstaza samo ekstatično. One ne zahtijevaju nosače niti stupove, kao lukovi nekog mosta, već ukoliko mi uopće smijemo govoriti o 'bitku' ekstaza, moramo reći: njihov bitak leži upravo u slobodnom ekstatičnom titranju.«²⁴

Ovaj moment *titranja* (njem. *Schwingung*) *vremenitosti*, pokazuje da je *vremenovanje slobodno titranje cjelovite vremenitosti* i to kao *naprijed-nazad titranje/zamahivanje*. U svakom slučaju ovo titranje govori da je vremenitost neko »kretanje«, ona je jedna *aktivnost*, odnosno u prvom planu *vremenovanje*. To će reći da se i sama vremenitost, a i njene ekstaze – bilosti, sadašnjosti i budućnosti – također obznanjaju kao *ekstatičko titranje*, kako same za sebe, tako i u cjelini vremenovanja.²⁵ Od bitne je važnosti, ističe Heidegger, da se jedinstvo vremenitosti ne svodi na predodžbu stvari, postojećeg, koje bi ležalo između bilosti i budućnosti. Isto tako vremenitost nije postavljiva na neki osobni centar, »već bit vremena leži u ekstatičnoj jedinstvenosti titranja/zamahivanja. Jedinstvo horizonta pripada ovom osobenom jedinstvu vremena [njem. *Dieser eigentümlichen Einheit der Zeit gehört nun die Einheit ihres Horizontes zu.*]«²⁶ Istovremeno, ovo *ekstatičko titranje* kao sebe-izstavljajuće biti izvan sebe je prekoračivanje, riječju *transcendiranje*, pa se čini da bitni karakter vremenitosti mora ležati u ovoj izvansebnosti koja doseže do bitka kao onog već unaprijed danog samog bivstvjućeg. Nije li onda Heidegger upravo na ovaj, ekstatički, kao *prekoračujući karakter titranja vremenitosti* mislio kada je ukazivao na njen ontološko-diferentni potencijal.²⁷

S tim u vezi *titraj ekstatičke vremenitosti* »nadmašuje, preskače, prekoračuje svako postojeće biće, svako zbiljsko i određeno nešto. Tako nadmašujući, otvara titraj vremenitosti u odmaknuću daljinu naprosto.«²⁸ Ovo pak kretanje vremenitosti nije beskrajno, nije ni prazno otvaranje ekstaza vremenitosti dano u nekom ništa jer one kao ekstaze imaju već neki prednact, nešto pred-naznačeno, a to je njima pripadajući *horizont*. Odnos, ako se tako može reći, *ekstaze i horizonta*²⁹ jest takav da, suglasno navedenom, samoj ekstazi pripada naročita vrsta otvorenosti koja se oprisućuje u ovom biti Izvan-sebe:

»Ono, u što je svaka ekstaza u sebi samoj na određeni način otvorena, označavamo kao *horizont ekstaze*.«³⁰

Kada je pak u pitanju *izvorno vrijeme*, koje se drži otvorenim u izvršavanju egzistencijalne vremenitosti, onda je ono označeno kod Heideggera kao *transcendentalni horizont* i to ne samo za filozofsko pitanje o bitku nego i za izvanfilozofsko izvršavanje egzistencije.³¹ Pri razmatranju *transcendentalnog horizonta* von Herrmann ističe da moramo imati u vidu da njegova transcendentalnost nije ona subjekta, kao kod Kanta, već se tiče tubitka, pa mora biti određena od *dokućenosti* i od strane egzistencijalnosti.³²

Spominjanje pak *transcendentalnog horizonta* iziskuje uzgredno i više u vidu ekskursa razjašnjenje razloga za upotrebu pojma *transcendentalnog* kod Heideggera, a naročito s obzirom na već navođeni fenomen *transcendencije*. U vezi s tim, jasno je, najprije, da je za Heideggera prethodeće razumijevanje bitka preduvjet razumijevanja bivstvjućeg te je stoga i pojmljivo zašto je pri razumijevanju bitka sadržan i horizontni moment. Odnosno, kako to s pravom ističe Elm, Heidegger horizont fungira na jedan *transcendentalni*, apriorni način, da bi pokazao da se sama stvarnost može razumijevati *prije* bilo kakvog »iskustva« stvarnog. Drugačije kazano, razumijevanje bitka je *uvjet mogućno-*

sti egzistencije, a samim tim i samoodnošenja i razumijevanja svijeta.³³ Manje ortodoksno stajalište, ali svakako vrijedno spomena, kada je navedeni odnos u pitanju, zastupa i Malpas koji ističe da Heideggerova upotreba termina transcendentalno upućuje na dva smisla same transcendencije. Prvi se smisao odnosi na način na koji tubitak transcendiraju bivstvjuća u pravcu ili naspram svijeta. Drugi smisao može se razumijevati u kontekstu transcendencije koja ide preko svijeta, a s obzirom na koji Kant jasno razlikuje ideju transcendentalnog:

»Za transcendentalno bi se moglo reći da je ono što leži ispod strukture transcendencije u oba navedena smisla – kao ono što nas upućuje k strukturi koja omogućava transcendenciju u prvom smislu, ali isto tako podcrtava kao neutemeljenu transcendenciju u drugom smislu – premda se usmjerava direktnije prema prvom smislu od navedena dva i tako, za Heideggera, transcendentalno je najčešće razumijevano kao ono što omogućava transcendenciju stvari u pravcu/naspram svijeta.«³⁴

23

»Svaki trenutak tu-bitka je kao ovo trostruko izmicanje/odmicanje (*Entrückung*). Vrijeme 'je' vrijeme jer se ono vremenuje ekstatički, a jedinstvo vremena je uvijek nešto ekstatičko. Budućnost, bilost i sadašnjost nisu negdje pred-ručni, posjedovani ili neposjedovani, polu 'bivstvjuće', polu 'nebivstvjuće' pružanje kotrljajućeg niza Sada-točaka. Moj bitak ne izmiče u budućnost zato što ja imam predstavu o budućnosti, nego ono buduće mogu predočiti samo zato što moj bitak kao tu-bitak subzistira na temeljan način, dolazeće dopušta da se nadolazi, dolaženje izmiče da *bi bilo*.« – M. Heidegger, *Zu eigenen Veröffentlichungen*, GA 82, str. 301.

24

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 268.

25

Prilično korektno objašnjeno titranje, zamahivanje, vremena nalazi se i kod: J. Backman, *Complicated Presence*, str. 87–90.

26

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 269.

27

To se da vidjeti i iz Heideggerova stava: »Vremenost uopće 'nije' neko *biće*.« – M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 373.

28

Damir Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta', u: Damir Barbarić, *S puta mišljenja*, Demetra, Zagreb 1997., str. 283–302, ovdje str. 285.

29

Što to znači da je vremenitost horizontalna? Po Heideggeru: »'Horizontalna' znači: karakterizirana horizontom danim ekstazom samom.« – Martin Heidegger, *Temeljni problemi fenomenologije*, prev. Željko Pavić, Demetra, Zagreb

2006., str. 294. Prije razmatranja horizonta u i nakon *Bitka i vremena* Elm smatra da ova tematika ne poprima odgovarajuću sistemski centralnu ulogu kod Heideggera. Međutim, on tvrdi da Heidegger makar naznačuje ulogu ovog pojma u svom razmatranju faktičkog i faktičnosti života, osobito u ranim razračunavanjima s Husserlom. Istina, evidentno je da frajburški mislilac ovom pojmu horizonta pristupa pod Husserlovim utjecajem, imajući u vidu da ovaj i te kako inzistira na njegovoj specifičnoj upotrebi. Usp. Ralf Elm, »Heideggerovi horizonti«, u: Ralf Elm (ur.), *Horizonti pojma horizont. Hermeneutičke, fenomenološke i interkulturalne studije*, prev. Emina Peruničić, Akademski knjiga, Novi Sad 2009., str. 177–209, ovdje str. 183. Više o tome vidjeti i kod: Laslo Tengelyi [Liszlo Tengelyi], »Huserlov pojam horizonta«, u: R. Elm (ur.), *Horizonti pojma horizont*, str. 150–176.

30

M. Heidegger, *Temeljni problemi fenomenologije*, str. 294.

31

Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 40.

32

Usp. *ibid.*, str. 40. Transcendentalni horizont je za Kanta čista subjektivna opažajna forma i ujedinjujuća forma mišljenja. Za Heideggera, transcendentalni horizont sastoji se u vremenskoj dokučenosti bitka uopće. Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 41, 42.

33

Usp. R. Elm, »Heideggerovi horizonti«, str. 189.

34

Jeff Malpas, »Heidegger's Topology of Being«, u: Steven Crowell, Jeff Malpas (ur.), *Transcendental Heidegger*, Stanford University Press, Stanford (CA) 2007., str. 119–135, ovdje str. 127, 128.

Budući da transcendentalno čini osnovu tako razumijevane transcendencije, onda je transcendentalna struktura uvijek usmjerena prema analizi strukture tubitka – na temelju čega je takva transcendencija i moguća. Transcendentalno je, stoga, svagda kod Heideggera povezano s pokušajem da se artikulira mogućnost transcendencije koja je utemeljena u strukturi tubitka i razumljena kroz njegovo prekoračivanje bivstvjućih u pravcu svijeta i bitka.³⁵ Pa ipak, transcendentalno je, u formi u kojoj se pokazuje kod njemačkog fenomenologa, uvijek povezano s određenim sklopom metafizičkog konteksta,³⁶ a čega je i on sâm vremenom postao svjestan i to je iziskivalo i neophodnost immanentne promjene njegove vlastite misaone staze pogleda, a što je značilo da u narednom koraku napušta transcendentalno-horizontnu perspektivu mišljenja i okreće se povijesno-ontološkoj.

Vraćajući se sada na naznačenu temeljnu problematiku ovoga rada, valja iznova istaknuti da je za Heideggera transcendiranje, o čemu će biti riječi i u narednom dijelu rada, u isti mah i *prelaženje* (njem. *Überstiegen*) *bivstvjućeg na bitak*, odnosno, odatle se *razumije bivstvjuće u njegovom biti-bivstvjuće* (njem. *Seiendsein*), što će reći da se uspostavlja *ontološka diferencija između bivstvjućeg i njegovog bitka*:

»Točnije rečeno, *transcendiranje* je uvijek već unaprijed prešlo bivstvjuće, time ono kao bivstvjuće, ono koje jest to, može susretati. Ono/s obzirom na što/na-temelju-čega (*woraufhin*) je bivstvjuće uvijek već prešlo je dokučenost bitka uopće.«³⁷

Dakle, tubitak je u svom načinu bitka, egzistenciji, *razumijevanju bitka*, onaj koji transcendirira. Transcendiranje je zasnovano u vremenitosti tubitka, tubitak je u svom *vremenovanju vremenitosti* (njem. *Zeitigung seiner Zeitlichkeit*) *transcendirajući*. Preciznije i ponovljeno rečeno, to što se u *titraju* vremenitosti nadmašuje ili prekoračuje jest, dakle, samo bivstvjuće, ono se transcendirira ili, konkretnije rečeno, vremenitost – ako čini srž transcendencije koja je sami tubitak ili ontološko diferenciranje – onda ona svojim nadmašivanjem »jest« sama transcendencija ili ontološka diferencija, koja sa svoje strane nije opet ništa drugo do vremenitost. Podsjećamo, ono *k čemu* se premašuje u transcendenciji, ali izgleda i ekstatičkoj vremenitosti, jest *mogućnost bitka*, a tubitak transcendirira bivstvjuće prema njegovom načinu, onome *kako bitka tog bivstvjućeg* i pri tome razlikuje, ili bolje reći fundira se razlika bitka i bivstvjućeg.

U vezi rečenog, primjetno je već u *Metafizičkim početnim razlozima logike polazeći od Leibniza* da Heidegger pri tumačenju *horizontnog karaktera ekstaza* polazi od ponovnog tumačenja horizonta kao *opsega vidnog polja* (njem. *Umkreis des Blickfeldes*). *Horizont* nije sveden samo na gledanje i opažanje nego znači i ono što *ograničava*, ono *okružujuće*, kao neki *omot*. A ekstaze nisu kao takve nikakva svijest, ni neke određene pojave. Ekstaza ne može biti nešto određeno jer se u tom slučaju više ne bi govorilo o horizontu ekstaze, a isto se tako ekstaza ne rasipa u neko *ništa*, već određuje samu sebe, obmotava, okružuje:

»Ali zahvaćajuće obuhvaćanje (*ausgreifende Umgreifen*) jedinstvenog horizonta nije ništa drugo nego način njegovog pred-davanja (*Vorgabe*). Time je određeno jedinstvo tri sinteze.«³⁸

Ona, stoga, predstavlja neku mogućnost da bude određena.³⁹ Premda ekstaza kao takva možda ne stvara nešto određeno moguće, ona svakako daje horizont mogućnosti uopće gdje tek to posebno moguće može i da se očekuje. Preko strukture horizonta ekstaze su omeđene, određene vrstom otvorenosti na takav način da horizont kao »granica« ekstatičnog odmicanja prikazuje moguće načine *dokučenosti* (njem. *Erschlossenheit*) bitka i *otkrivenosti*

(njem. *Entdecktheit*) bivstvujućeg, što će reći da se ovdje zapravo determinira *raznovrsnost načina bitka*, odnosno razlike u bitku i bivstvujućem, riječju, događa se *ontološko diferenciranje*.⁴⁰

Ova »tautologija«, ako se tako može reći, u *negativnom smislu* upućuje na to da *vremenitost ne može biti zahvaćena kao bivstvujuće*, da može biti objašnjena pomoću nečeg drugog. Time se i odbacuje predodžba da momenti vremenitosti mogu biti izraženi zajedno, da se nalaze u nekoj sukcesiji i da mogu biti svedeni jedan na drugi. U *pozitivnom smislu*, jedinstvo vremenskih ekstaza kao zbivanje *otvaranja otvorenosti* (njem. *Eröffnung des Offenen*) čistine okarakterizirano je na takav način da je ovo zbivanje predočeno kao »pokrenutost« od jedne ekstaze koja sebe proteže unutar i prema svojem horizontu. Ekstaze *preskaču (transcendiraju) svako određeno bivstvujuće* – horizont nije nešto locirano u sferi subjektivnosti. Kao takva »neodređenost« bivstvujućeg *horizont* nije ni prostorno, ni vremenski lociran u običnom smislu te riječi. »On 'nije' uopće, već se vremenuje. Horizont se pokazuje u i s ekstazom, on je njena *ekstema*«. ⁴¹ Ovo *ekstematsko jedinstvo horizonta vremenitosti* nije ništa drugo do *vremenski uvjet mogućnosti svijeta i bitnog pripadanja svijeta transcencijiji*.⁴² Odnosno, toga da transcencija ima svoju mogućnost u jedinstvu *ekstatičkog titranja*. Navedeno titranje, ističe Heidegger, sebe-vremenujuće ekstaze je kao takvo *nad-titraj* (njem. *Überschwung*) s obzirom na

35

Usp. *ibid.*, str. 128.

36

Ukoliko porijeklo horizonata shvaćamo čisto transcendentno, kao apriorne uvjete transcencije, samim tim i brige odnosno tubitka, onda se ekstatičko-horizontna vremenitost unutar njih mora shvatiti, s jedne strane, kao dinamična, ali i kao krajnje statična i nepovijesna. Time, podsjeća Elm, porijeklo shemata ne može biti povijesno, ali ni bazirano na ontičkoj subjektivnosti. – Usp. R. Elm, »Heideggerovi horizonti«, str. 201.

37

F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 41.

38

Martin Heidegger, *Phänomenologische Interpretation von Kants ‚Kritik der reinen Vernunft‘*, GA 25, Intraud Görland (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni

1977., str. 388. U ovom istom radu, na drugom mjestu, Heidegger ističe: »Točnije rečeno: to nisu ništa drugo nego odnosi u kojima se objavljuje osadašnjivanje, bilo i buduće. Ali ono u čemu oni zahvaćaju nije ništa drugo nego modusi vremena [...]. Ono u čemu sinteza zahvaća tri modusa je u sebi izvorno jedino, što otuda kao ovo jedineće također već obuhvaća i nudi horizont jedinog vremena u njegove tri dimenzije kao otvoren.« – *Ibid.*, str. 389, 390.

39

Usp. D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 286.

40

Ovo *Čemu (Wozu)* vremenitog odmicanja Heidegger prikazuje kao *Shemu-sliku*, polazeći od Kantovih uvida. Drukčije kazano: »'Bitak' vremenitosti je jednakoizvorno vremenovanje.« – Marion Heinz, »Das eigentliche Ganzseinkönnen des Daseins und die Zeitlichkeit als der ontologische Sinn der Sorge (§§ 61–66)«, u: Thomas Rentsch (ur.), *Martin Heidegger: Sein und Zeit*, Akademie Verlag, Berlin 2007., str. 169–199, ovdje str. 189.

41

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 269.

42

Heidegger govori, prema Dasturovoj, o horizontu kao o onome koji konstituira ekstemu ekstaza u analogiji s korelacijom *noesis* i *noeme* u strukturi intencionalnosti, ali na potpuno različit način od karakteristika imantentne strukture *noetičko-noematskog* jedinstva koje ostaje unutrašnje za svijest. Za više vidjeti: Françoise Dastur, »The ekstatičko-horizontnal constitution of temporality«, u: Christopher Macann (ur.), *Martin Heidegger: Critical Assessments*, sv. 1, *Philosophy*, Routledge, London 1992., str. 170–183, ovdje str. 176.

to koja sva moguća bivstvujuća mogu *ući u svijet*. *Ekstematsko* se vremenuje titrajući kao *svjetovi* (njem. *Welten*).⁴³

Shodno tome, ponovljeno i ugrubo rečeno, horizont, točnije, horizontna shema ekstaze onemogućava da odmicanje ekstaze ide, kako smo već rekli, u ništa jer horizont »određuje« sami karakter ekstaze. Stoga se *bit vremenitosti* može i odrediti kao *slobodno ekstatičko titranje*, kao i *premašivanje (transcendiranje)* svega *postojećeg*, svega *bivstvujućeg*, čime se ono otvara prema primarnom projektu, za svoj pripadajući bitak, pa se time u samom središtu vremenitosti, u njenoj biti, zbiva *ontološko diferenciranje bivstvujućeg i bitka*. No, vremenitosti isto tako, po tumačenju Barbarića, pripada i izvjesni *domašaj*,⁴⁴ neko usmjerenje onoga što je otvoreno u titranju naprijed-nazad vremenitosti. To prema čemu se usmjerava, u smjeru čega ona ide, je zapravo horizont, pa su *ekstaza i horizont* u svojem jedinstvu dani kao istinski i najdublji *impuls vremena*.

»Tražeći za to najprikladniji izraz naći će ga Heidegger u imenu zamahivanja-titranja (*Schwingung*).«⁴⁵

4. Horizontni karakter vremenitosti: svijet, sloboda i ontološka diferencija

Upravo iz gore predstavljene i razumijevane vremenitosti može se tek shvaćati istinska narav tubitka, njegova slobodna mogućnost transcendiranja, odnosno ontološkog diferenciranja. Tubitak, na istovjetan način kao i vremenitost, u svojoj slobodi transcendencije ne može transcendirati, odnosno u tom preko-bitku nad svim bivstvujućim ne može besciljno lutati, već upravo u svom preko-bitku drži *obvezanost kao svijet* (njem. *Verbindlichkeit qua Welt*).⁴⁶ Ta *obvezanost* je zapravo to ograničenje, koje ima i horizont i s obzirom na kontekst ontološkog diferenciranja moglo bi se reći da je to na što tubitak »udara« u svom ekstatičkom premašivanju bivstvujućeg, zapravo, bitak sâm. Ali, spominjanje svijeta i obvezanosti njime, kako tubitak ne bi išao k ničemu, ima za cilj kod Heideggera da bi se njime vezao za bivstvujuće »i na biću ipak nekako zadržao, ono je što se već u *Bitku i vremenu* susreće kao primarna sveutemeljujuća spona tubitka s njegovim svijetom, naime ono 'radi', odnosno potpunije 'radi čega' (njem. *Worumwillen*)«.⁴⁷

U vezi s tim, ako se sada osvrnemo na *Bitak i vrijeme* i na § 69c, vidimo da je *horizontni karakter vremenitosti tubitka razvijen kao uvjet za mogućnost svijeta*. Horizont na kojem se svijet dokučuje u bačenom projektu tubitka artikuliran je u vidu triju horizonata ili »horizontnih shema«, koje su ono »*Kuda/Kamo*« (njem. *Wohin*) triju vremenskih ekstaza tubitka, a koje nisu tek jednostavno *odmicanje k* (njem. *Entrückungen zu*):

»To Kamo ekstaze nazivamo shemom horizonta. Ekstatički je horizont je u svakoj od triju ekstaze različit.«⁴⁸

Dakle, ovaj *shematski karakter* omogućava da se vremenitost »emanira« i na »svijet«, koji se, stoga, već pretpostavlja pri otkrivanju priručnog i predručnog.⁴⁹ Tek ukoliko se temelji na horizontnom jedinstvu ekstatičke vremenitosti *svijet može biti transcendentan* i jedino ukoliko je *ekstatički dokučen svijet*, može polazeći od svijeta da se *susreće unutarstvjetko bivstvujuće*.⁵⁰

»Svijet kao cjelina bitno unutrašnjih mogućnosti tubitka kao transcendirajućeg *prekoračuje* sve zbiljsko bivstvujuće.«⁵¹

S obzirom na rečeno, na transcendentnost svijeta, čini se da se ovdje može govoriti o manifestiranju izvjesne forme ontološke diferencije upravo između svijeta i unutarstvjetkog.⁵²

U krajnjoj liniji i suglasno prethodnim naznakama, shodno § 69c *Bitka i vremena*, shema *budućnosti* se, prema kojoj tubitak dolazi-k-sebi, bilo autentično ili neautentično, označava kao *Radi sebe/Za-volju sebe*. Shema koja označava horizontnu strukturu *bilosti*, u kojoj je tubitak samome sebi u čuvstvovanju dokučen, ono je *Pred-čim/Pred-što* (njem. *Wovor*) bačenosti. Na koncu, shema *sadašnjosti* označava se onim *Da bi/Zato-da* (njem. *Um-zu*). Jedinstvo horizontnih shema *budućnosti*, *bilosti* i *sadašnjosti* utemeljeno je u ekstatičkom jedinstvu vremenitosti:

»Horizont cijele vremenitosti određuje ono, *na temelju čega* je faktično egzistirajuće biće bitno dokučeno.«⁴³

S tubitkom se u horizontu *budućnosti* projektira neko moći-biti, u horizontu *bilosti* dokučuje ono već-biti i na kraju u horizontu *sadašnjosti* biva otkriveno/otkrito (njem. *entdeckt*) ono brigajuće:

»Horizontsko jedinstvo shema ekstaza omogućuje izvornu povezanost *Zato-da* odnosâ sa *Za-volju*. U tome leži: na temelju horizontskog ustrojstva ekstatičkog jedinstva vremenitosti pripada biću, koje je uvijek svoje Tu, nešto poput dokučenog svijeta.«⁴⁴

Kako pri vremenovanju vremenitosti postoji *jednakoizvornost momenata vremena*, tako se i *horizonti bilosti i sadašnjosti jednako izvorno vremenuju sa budućnošću*.

Pored navedenog, Heidegger dalje napominje da je isticanjem ekstatičkog i horizontnog bitnog ustrojstva vremena cilj bio da se ukaže na *intrinzičnu mogućnost*

43

Usp. M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 270.

44

Usp. D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 287.

45

Ibid., str. 288.

46

Usp. M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 254. Usp. D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 288.

47

D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 289.

48

M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 415.

49

Dakle, za Heideggera čovjek može računati s vremenom jer je to biti-čovjek određeno vremenovanjem. Ova spona, zasnivanje vremena bivstvujućih koja nisu sukladna tubitku na vremenovanju čovjeka ne podrazumijeva da je vrijeme nešto subjektivno: »Ali ovo vrijeme 'u' kome čovjek i životinja i planeta traje i protječe kao jedna forma mjerenja, izvire

iz vremena koje se vremenuje kao tu-bitak, tu-bitak koje je temelj biti-čovjek, ali ne da tek pomoću/kroz čovjeka djeluje i ostvaruje se. Dakle, nije li onda baš vrijeme 'u kojem' jesu čovjek i životinja, biljka i planeta, nešto 'subjektivno'? Ne – jer upravo s obzirom na ekstatičku vremenitost čovjek više ne može da se poima kao 'subjekt' [...].« – M. Heidegger, *Zu eigenen Veröffentlichungen*, GA 82, str. 302.

50

Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 416, 417.

51

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 248.

52

O razumijevanju fenomena svijeta kod Heideggera, uz diferenciranje spram Husserla, pogledati vrijednu studiju: Niels Weidtmann, »Welt als Phänomen. Anmerkungen zu Husserl, Heidegger und Rombach«, *Synthesen philosophica* 34 (2019) 2, br. 68, str. 399–413, doi: <https://doi.org/10.21464/sp34210>.

53

M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 415.

54

Ibid., str. 415, 416.

transcendencije. Jer, samo se uz dodatno određenje brige mogao odrediti pojam transcendencije, baš zato što »vrijeme nije *mundus concentratus*, već obratno: ono je u bitnom samo-otvaranje i raz-napetost (njem. *Ent-spannen*) u svijet«. ⁵⁵ S obzirom na već izrečeno razumijevanje vremenitosti, Heidegger razumijeva i transcendenciju i slobodnu prirodu tubitka, kojem uvijek pripada neki svijet. S tim u vezi on određujući pitanje *slobode* ističe da se u kontekstu razumijevanja pojavljuje i pitanje *svijeta*, kao i pitanje *Radi/Za-volju* (njem. *Umwillen*) kao temeljni karakter svijeta. Ovo *Radi/Za-volju* se karakterizira i kao *primarna veza tubitka sa svijetom* jer se iz njega određuje tubitak i samorazumijeva kao *sebstvo*, ali se isto tako na njemu osniva i cjelina odnosa *Da-bi*, odnosno svijet se primarno vremeni iz tog *Radi/Za-volju*. Upravo to *Radi/Za-volju* moguće je tamo gdje ima neke *volje*, a koja opet implicira *slobodu*.⁵⁶

»Radi/Za-volju je, to što jest, u jednoj i za jednu volju. Međutim, time se ne misli egzistencijalno-ontički akt volje, već prije metafizička bit, unutrašnja mogućnost volje: sloboda.«⁵⁷

U slobodi uvijek već izvire takvo nešto kao što je ovo *Radi/za-volju* (njem. *Umwillen*). Isto tako, *transcendencija* kao *prekoračenje* svakog bivstvjućeg na slobodi utemeljena je kao način bitka tubitka.⁵⁸

Da bi bezmalo produbio prethodne uvide, Heidegger, okvirno rečeno, ukazuje na veoma blisku vezu *svijeta* i *bitka*, a što je naročito vidljivo pri preispitivanju odnosa *svijeta* i *Ništa*, ali i *transcendencije* kao sad već tubitka/vremenitosti. U tom kontekstu, ističe on, ukoliko svijet jest nešto, utoliko nam on biva važan za transcendenciju.

»Ako on jest nihil, onda ne nihil negativum, tj. ne jednostavno, čista negacija nečega. Svijet nije ništa u smislu da nije ništa bivstvjuće.«⁵⁹

Svijet, dakle, nije nešto bivstvjuće kao unutarstvjsko jer se *ontološki razlikuje* od njega, ali jest nešto čega ima, a ono što daje to *ne-bivstvjuće* (njem. *Nicht-Seiende*) jest *sebe-vremenujuća vremenitost*. Ono što ona vremeni predstavlja jedinstvo horizonta, tj. svijet jer:

»Svijet je ništa koje se izvorno vremeni, ono u i s vremenovanjem izviruće naprosto – nazivamo ga, stoga, *nihil originarium*.«⁶⁰

Uz rečeno, treba imati na umu da je *izvor transcendencije* vremenitost sama i to izvor na takav način da se s vremenovanjem također zbiva i transcendencija i *ulazak u svijet* (njem. *Welteingang*):

»Bitak-u-svijetu, transcendirajući k svijetu, vremenuje se kao vremenitost i samo tako je moguće. Tu leži: ulazak u svijet se samo događa ukoliko se vremenitost vremenuje. I samo ako se ovo događa, mogu se otvoriti bivstvjuća kao bivstvjuća.«⁶¹

Vremena, stoga, u *vulgarnom* smislu, ima samo s vremenovanjem vremenitosti, sa zbivanjem *ulaska u svijet*. Također, ima i *unutarstvjskih bivstvjućih* samo utoliko ukoliko se zbiva *ulazak u svijet* i stoga su unutarstvjska bivstvjuća otvorena za tubitak.⁶² Tek u i s vremenovanjem vremenitosti i ulaskom u svijet *bivstvjuća ulaze u vrijeme*, tek se tada bivstvjuća počinju razumijevati kao *unutarvremenska*. Odnosno:

»Ulazak u svijet/pristup svijetu zasnovan je na vremenovanju vremenitosti. Da uopće postoji tako nešto kao vremenitost to je pra-faktum u metafizičkom smislu. Pristup svijetu bivstvjućih je pra-povijest naprosto.«⁶³

S ovim momentima svijeta i unutarstvjskih, kako je to i ranije istaknuto, možemo raspolagati samo *zahvaljujući već spominjanom ontološkom diferencij-*

ranju koje ovdje vlada. Točnije, između svijeta samog i unutarsvjetskih bivstvujućih, koja ulaze u svijet, kao unutarvremenita, očituje se diferencija jer svijet jest karakter bitka tubitka. Drukčije rečeno, ako djelomično produbimo ranije iznesene stavove možda možemo i reći da se *unutarvremenitost unutarsvjetskog* ipak diferencira od *vremenitosti bitka-u-svijetu*, tj. *svijeta*. Transcendencija svijeta nije isto što i otkritost bivstvujućih, već omogućava ovu otkritost, što će reći da se time istovremeno i jasno daje mogućnost otkrivanja raznovrsnih bivstvujućih, a u isti mah i dokučenosti njihovog bitka. To je isto tako i važan korak k »fiksiranju« *ontološke diferencije*, koja počiva na shvaćanju razlike »između bivstvujućeg otkrivenog u toj otkrivenosti i bitka raskrivenog u toj raskrivenosti (*Erschlossenheit*), tj. razlika između bitka i bivstvujućeg«. ⁶⁴ Spominjanje svijeta, ali i gore spomenuto vrijeme u vulgarnom smislu, dovoljan je poticaj da se više uzgredno ukaže i na jednu von Herrmannovu, uopćeno kazano, prilično stringentnu opasku o trostruko stupnjevanoj izvornosti fenomena vremena kod Heideggera, a kroz koju se kristalizira i dodatno potvrđuje *međuupućenost vremenitosti i ontološke diferencije*. ⁶⁵

U kontekstu rečenog, *prvi korak* ili razina u razumijevanju fenomena vremena iskazan je unutar fenomenologije tubitka, a gdje izvorno vrijeme nije subjektivno vrijeme vremenske svijesti, kao kod Husserla, već prije *egzistencijalno-horizontna vremenitost tubitka*. Baš zato što egzistencija ima ekstatički karakter odmicanja, može se izvorno vrijeme, također, nazivati i ekstatičko-horizontna vremenitost. ⁶⁶ Kada je u pitanju *drugi korak*, onda se u njemu,

55

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 271.

56

Usp. D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 289.

57

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 246.

58

Po Barbarićevu mišljenju, *sloboda* je tijekom Heideggerova razmatranja temporalnosti bitka dovedena do iste razine izvornosti i primarnosti kao *vrijeme* i *vremenitost*, uz napomenu da Heidegger ne određuje preciznije njihov međudnos. Usp. D. Barbarić, »Heideggerov nauk o temporalnosti bitka i problem 'okreta'«, str. 289, 290. Pored rečenog, Barbarić smatra da, ukoliko se sada ovo određenje slobode, koje bi bilo zapravo ograničenje kao određenje, usporedi s ranije pove-

zanim ograničavajućim, horizontnim karakterom vremenitosti, utoliko se ukazuju jasnije konture povezanosti dvaju fenomena. Isto kao što se i mogućnost omogućava upravo onim onemogućavajućim, sebeograničavanjem i spajanjem s onim mogućim zbiljskim, tako se i sloboda tek u svojem ograničenju i vezivanju s onim Radi/Za-volju, kao primarnim temeljom bitka-u-svijetu, »oslobađa«, sloboda samu sebe obavezuje. Usp. *ibid.*, str. 291, 292.

Da je sloboda »ključni« pojam Heideggerove fenomenologije, kako se čini, smatra i Figal. Pogledati njegovu knjigu: Günter Figal, *Martin Heidegger. Phänomnologie der Freiheit*, Athenäum Verlag, Weinheim 2000.

59

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 272.

60

Ibid.

61

Ibid., str. 274.

62

Usp. *ibid.*, str. 272.

63

Ibid., str. 270.

64

M. Heidegger, *Temeljni problemi fenomenologije*, str. 79.

65

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Hermeneutische Phänomenologie der Zeitlichkeit des Daseins: Zwei Freiburger Seminare zu Martin Heideggers 'Sein und Zeit'*, Königshausen & Neumann, Würzburg 2023., str. 15.

66

Usp. *ibid.*, str. 16.

po Herrmannu, zatičemo već kada izgovaramo »sada«, »tada« i »onda«, a to znači da je izvorno egzistencijalno-horizontno vrijeme *izloženo*. To je ono što Heidegger označava kao *svjetsko vrijeme* (njem. *Weltzeit*) i unutar njega opažaj (njem. *Wahrnehmung*), sjećanje (njem. *Erinnerung*) i iščekivanje (njem. *Erwartung*) imaju kao dio hermeneutičke fenomenologije tubitka svoje mjesto. Samo svjetsko vrijeme konstituira se pomoću značenjskosti, mogućnosti datiranja, napetosti i javnosti. Ovaj je korak od izuzetnog značaja zato što je svjetsko vrijeme egzistencijalno interpretirano vrijeme našeg držanja (njem. *Verhaltenen*) i radi se o području fenomena cijelog vremena u kojem se neprestano krećemo. Ovdje izrečeno »izloženo« podsjeća nas na egzistencijal *izlaganja* (njem. *Auslegung*) koji je utemeljen u razumijevajućem projektu, a tu se po Herrmannu »krije« još jedan prerogativ ontološkog razlikovanja:

»Egzistencijalni način izlaganja je jednako izvoran s otkrivajućim držanjem prema otkritom bivstvujućem, koje je utemeljeno u dokučenosti. Ovdje, između *otkrivajućeg držanja* i dokučenosti stoji *ontološka diferencija*. Činjenica da je svjetsko vrijeme utemeljeno u egzistencijalno-horizontnoj vremenitosti poklapa se s fundirajućim odnosom između otkrivajućeg držanja k bivstvujućem i egzistencijalno-horizontne vremenitosti. Stoga je razlika između egzistencijalno-horizontne vremenitosti i svjetskog vremena tu mišljena iz ontološke diferencije.«⁶⁷

Pored toga, a u cilju potpunijeg razumijevanja, spomenut ćemo tek da Sada-karakter vremena unutar hermeneutičke fenomenologije vremena može otpočeti samo s uspostavljanjem svjetskog vremena. Time se ujedno vrši prelaz k *trećem koraku* Heideggerova fenomena vremena, gdje se vrijeme promatra isključivo kroz vidik *Sada-slijeda*, pri čemu gubi karakter svjetskog vremena i poprima odlike vulgarnog pojma vremena. Stoga, kada se krećemo u egzistencijalno-horizontnoj vremenitosti mi se svagda krećemo i u izloženosti vremena u obliku svjetskog vremena. Kraće formulirano, potrebno nam je svjetsko vrijeme da bismo egzistirali, ali nam isto tako nije nužno da razumijemo Sada-vrijeme jer, na kraju krajeva, naš glavni interes leži u prva dva koraka, naime, u egzistencijalno-horizontnoj vremenitosti i u svjetskom vremenu koje iz nje izvire.⁶⁸ Sve to govori da se hermeneutička fenomenologija vremena ne zbiva poradi sebe same, nije samostojeća fenomenologija vremena, već stoji u službi pitanja o smislu bitka uopće, odnosno, temeljnog pitanja Heideggerove filozofije i otkrića da bitak ima temporalni smisao.

»Vremeniti smisao bitka ima značenje *prisutnosti* (*Anwesen*). Prisutnost znači sadašnjost. Ali ova sadašnjost nije razumljena u smislu Sada. Prisutnost ukazuje na jedno izvornije vrijeme, iz kojega je razumijevan bitak kao bitak. Ovo izvornije vrijeme je k ekstatičkoj vremenitosti pripadajuće *horizontno vrijeme*.«⁶⁹

5. Istina kao transcendencija, ništeće *Ništa* i ontološka diferencija

Vraćajući se sada na ono što je prethodilo posljednjim komentarima, čini se da *fenomen istine i njegova sprega s vremenitošću* počinju imati sve dominantniju ulogu u Heideggerovu mišljenju, a što postaje vidljivije u njegovu posljednjem marbuškom pokušaju dovršenja transcendentalno-horizontnog projekta. O tome svjedoči i § 14 *Metafizičkih početnih razloga logike polazeći od Leibniza*, gdje, najprije, njemački fenomenolog podsjeća da je logika znanje o *Logosu*, iskazu, dok je njezin temeljni karakter upravo onaj istine. Istina je iskaza primarno utemeljena na držanjima koja nemaju karakter iskaza. Oni, stoga, imaju osobine *razotkrivanja/razgrtanja* (njem. *Enthüllens*) i kao ontička istina o bivstvujućim utemeljeni su u razumijevanju bitka, tj. u onome što omogućava *razotkrivljivost/razgrtljivost* (njem. *Enthüllbarkeit*) bivstvujućih:

»To je, međutim, ulazak u svijet i to znači zbivanje bitka-u-svijetu. Razumijevanje bitka je transcendentija; sva razumijevanja bitka, bilo da su netematska predontološka ili tematska, pojmovno ontološka, su transcendentna. Ovo razumijevanje bitka i njegovih bitnih temeljnih načina je razotkrivanje, koje počiva u ekstatičnom jedinstvu vremenitosti [...]. Ovo je razotkrivanje metafizički izvorno istino-bitak (*Wahrsein*), istina, koja je sama transcendentija: *veritas transcendentalis*. Ova je uvjet mogućnosti za svaku ontičko-intencionalnu istinu.«⁷⁰

Heideggeru je jasno da su sa zbivanjem transcendentije bivstvujuća također već *otkrivena/otkrita* (njem. *entdeckt*). Jer, bivstvujuća su skrivena sve dok se ne zbiva ulazak u svijet. Stoga, isto je tako jasno da unutar grčke riječi *ἀ-λήθεια* leži duboki uvid. Dakle, bivstvujuće mora biti izvučeno iz skrivenosti, ono mora biti dano u svjetlosti pripadajućeg bitka, točnije, mora se od njega *ontološki diferencirati*, a to je moguće u mjeri u kojoj *vremenujuća vremenitost daje priliku za ulazak u svijet*:

»Istina počiva u biti transcendentije, ona je izvorna transcendentna istina.«⁷¹

Drugim riječima, ističe Heidegger, *transcendentija* nije samo unutrašnja mogućnost za *ontološku istinu i indirektno za ontičku*, već također i *uvjet mogućnosti za razlikovanje bitka i bivstvujućeg*, na temelju čega tek možemo govoriti o ontologiji, što vodi k ponavljanju sljedeće temeljne teze: *transcendentija* tubitka koja svoj iskon ima u *vremenitosti* uvjet je mogućnosti *ontološke diferencije* koja se očituje i između ontičke i ontološke istine.⁷²

S obzirom na rečeno, ne bi bilo sada na odmet i da se u ograničenom opsegu osvrnemo i na, bez zalaženja u, dakako, neophodne diferencijacije i ne upuštajući se ni u najskrušeniju rekonstrukciju inače preobilnih procesa u kojima se formira kako izgleda, važan spis unutar kasne frajburške predavačke etape Heideggera *Što je metafizika?* iz 1929. godine, a gdje se putem emfaziranja problema *Ništa*, kao i *transcendentije*, pokušava reflektirati i *ontološka diferencija*. Naime, sažeto rečeno, u navedenom predavanju prikazano *Ništa* u svojem ništenju *pripada* biti bitka i ovo ništenje je iskustveno sukladno tubitku kao način ugođenosti *tjeskobe/strepnje* (njem. *Angst*).⁷³ Ovo osobito supripadanje bitka i *Ništa* kod Heideggera dano je i moguće iz središta ontološke diferencije jer, na kraju krajeva, bitak koji nije ništa bivstvujuće zapravo je *Ništa*. Drugačije kazano, u tjeskobi se zbiva izmicanje bivstvujućih u cjelini, tjeskoba takoreći obuzima i otkriva, »objavljuje« samo *Ništa*.⁷⁴ Tubitak, stoga, može biti označen i kao unesenost u *Ništa* jer prelazi preko bivstvujućeg u

67

Ibid.

68

Usp. ibid., str. 17.

69

Ibid.

70

M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, str. 280, 281.

71

Ibid., str. 281.

72

Usp. Martin Heidegger, *Einleitung in die Philosophie (Wintersemester 1928/29)*, GA 27, ur. Otto Saame, Ina Saame-Speidel, Vittorio

Klostermann, Frankfurt na Majni 1996., str. 210.

73

Usp. F.-W. von Herrmann, *Transzendenz und Ereignis*, str. 161.

74

Usp. Martin Heidegger, »Što je metafizika?«, prev. Marjan Cipra, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja. Rasprave i članci*, Naprijed, Zagreb 1996., str. 83–126, ovdje str. 108. Također, ontološko-ontički disparitet može se percipirati i pri Heideggerovu razmatranju *fenomena smrti* i s njim povezanom *tjeskobom* unutar njegova *Bitka i vremena*. Za to vidjeti: M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 283–287.

cjelini, što je ništa drugo do *transcendiranje*.⁷⁵ Jer, kada ne bi transcendirao, tj. kada ne bi bio unaprijed unesen u Ništa onda se tubitak nikada ne bi mogao odnositi prema bivstvujućem. Stoga, ukratko kazano, a polazeći od Ništa, tek se u ništenju bivstvujuća u cjelini mogu objelodaniti u čudnovatosti toga da jesu, a ne da naprosto nisu. Upravo iz tog razloga, *ništeće Ništa* omogućava otvorenost bivstvujućih kao takvih i na taj način sprovođenje transcendencije koja prekoračuje bivstvujuća da bi ih učinila otvorenim u njihovom bitku, izvršavajući na taj način *ontološko diferenciranje*.⁷⁶

Napomenut ćemo još samo toliko, a u kontekstu gore spominjanog transcendentnog horizonta, da ukoliko bi Heidegger o transcendentnom horizontu kao izvornom vremenu mislio na Kantov način onda bismo morali izvorno vrijeme staviti u granice subjekta, utoliko bi dokučenost bitka uopće bila svedena na samstvenu dokučenost čovjeka u njegovu načinu vremenovanja.⁷⁷ Slično tome, ističe Herrmann:

»... nije egzistencijalna vremenitost (ekstaze vremena), nego ona u tome vremenujućem otvorenom sadržana vremenska dokučenost traženog smisla bitka uopće. Ona u egzistirajućem izvršenju vremenitosti vremenujući-držana u otvorenom vremenska dokučenost bitka uopće *obrazuje horizont* s kojega čovjek susreće unutarsvjetsko bivstvujuće, sa-čovjeka, ali i samog sebe, ukoliko je on s tjelesnošću također jedno unutarsvjetsko bivstvujuće. Ovaj univerzalni horizont bitka transcendentalan je jer je čovjek bivstvujuće, prije nego ga može susresti, uvijek već u i sa svojim egzistiranjem prekoračio u brigajućem odnosno vremenujućem otvaranju univerzalne dokučenosti bitka.«⁷⁸

Taj uvid vodi, moglo bi se reći, k prvom važnom rezultatu za pitanje o bitku, a to je da je u *egzistencijalnoj vremenitosti* sadržana *otvorena vremenska dokučenost bitka uopće* kao traženi smisao bitka.⁷⁹ To znači da je *bitak kao vremenska dokučenost (čistina)* najizvornije određenje bitka kao takvog u njegovoj *ontološkoj diferenciji* spram *bivstva* (njem. *Seindheit*) *svih bivstvujućih* i njihovih kategorija. Stoga, *pitanje o smislu bitka uopće* je na taj način došlo do svog cilja, ali se ipak tu pitanje o bitku u potpunosti ne iscrpljuje.⁸⁰

75

»Unesenost opstanka (*Dasein*) u Ništa nasnovi prikrivene tjeskobe jest prestupljivanje bića u cjelini: transcendencija« – M. Heidegger, »Što je metafizika?«, str. 113.

76

Više o ovome pogledati i kod: Otto Pöggeler, *Der Denkweg Martin Heideggers*, Verlag Günther Neske Pfullingen, Stuttgart ³1990., str. 94 i dalje.

77

Za Heideggera je *poglavlje o shematizmu kod Kanta* put k dimenziji temporalnosti, ali ne i otvaranje ove dimenzije, pa se destrukcija Kantove filozofije svodi prije svega na kritičko prevladavanje njegove teze o shematizmu, odnosno njegovog *razumijevanja vremena*, koje je fundirano kao faktor poretka ili kao čista forma čulnog zora/opažanja i ostaje usmjereno primarno na predručno i definisano kao svjetsko vrijeme. Tama pak koja prekriva učenje o shemama nije sumrak i nerazumljivost Kantovog učenja, već je to tama koja

leži unutar same stvari, dakle shematizma, i ona može biti rasvijetljena sa *temporalnošću*, zato što je temporalnost ono izvorno a što kao temelj shematizma Kant nije vidio.

78

F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 41, 42.

79

Usp. *ibid.*, str. 43.

80

Jer, treba pokazati da je sva dotadašnja ontologija bila mišljena iz horizonta izvornog vremena, a što je zadatak drugog dijela *Bitka i vremena*. »Izvorno vrijeme je transcendentni horizont u dvostrukom smislu: kako za predpojmovno (predfilozofsko, predontološko) tako takođe za pojmovno (filozofsko, ontološko) razumijevanje bitka.« – F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 43.

5. Zaključak

Pri eksplikaciji vremena izvjesno je da se nužno zbiva analitički prikaz izvornog vremena u ishodištu od izložene egzistencijalno-ontološke vremenitosti. Izvorno vrijeme koje pored ekstatičke vremenitosti čini i horizontno vrijeme bivstvujućih koja nisu tubitak tek upotpunjuje smisao bitka uopće i tek iz njega može se govoriti o uspostavljanju *potpune ontološke diferencije bitka uopće i bivstva bivstvujućih*. Samim time, postavlja se pitanje odnosa egzistencijalne vremenitosti i izvornog vremena, na isti način na koji se egzistencijalno-samstvena dokučenost odnosi prema dokučenosti uopće. Točnije, u tri ekstaze vremenitosti kao budući-doći-k-sebi, dolaženje natrag-k i osadašnjivanju u kojima je tubitak vremenito-vremenujući dokučen za sebe, drži se otključanim vremenita dokučenost *bitka uopće*. U dosluhu s rečenim nalazi se, dakako, i to da vremenitost nije jedino smisao bitka tubitka već je taj smisao i u službi razotkrivanja smisla bitka uopće, a što se tek postiže s izvornim vremenom kao jedinstvom ekstatične vremenitosti i horizontnog vremena. To je korak koji Heidegger poduzima u *Temeljnim problemima fenomenologije* koji, kao ponovna izrada trećeg odsjeka *Bitka i vremena*, produbljuju vezu između *ekstatičke* i *horizontne* vremenitosti, odnosno nastoji se ostvariti to da se putem eksplikacije izvornog vremena postavi horizont razumijevanja smisla bitka uopće, koji se može misliti jedino kao takav *iz ontološke diferencije*, kao sami bitak, a ne ni kao bivstvujuće kao bivstvujuće, niti bitak (bivstvo) bivstvujućih. No, to sve naravno ne bi bilo moguće bez, kako nam se čini, Heideggerove jasne i konkretizirane eksplikacije vremenitosti koja u kompleksnoj analizi ispostavlja ontološki temelj za ontološko diferenciranje koje će najzad u *Temeljnim problemima* poprimiti *eksplicitan* karakter. To, dakako, otvara mogućnosti za nove hermeneutičke obzore koji metodski i konceptualno nadilaze zadate okvire tekućeg rada, ali ostaje nada da su tek skromni dometi naše rasprave dali kakve-takve poticaje za dalje bavljenje tom tematikom.

Nebojša Banović

The Ecstatic-Horizontal Character of Temporality and the Issue of Ontological Difference in the Field of Fundamental-Ontologically Structured Thought of Martin Heidegger

Abstract

The article examines the question of the ecstatic temporality of existence within Heidegger's fundamental ontology as well as its foundational character for the ontological difference. The aim is to show that temporality, through the moments of recurring oscillation and temporalisation, enters into a dynamic process that is equivalent to the transcending aspect of the execution of ontological difference by its structure, because it reaches the Being of entity given in advance. Since the movement of temporality is not infinite, the same has also emphasised the belonging transcendental horizon. Bearing in mind that the "source" of transcendence is temporality itself, World-entry occurs with temporalisation. Overall, it should lead to the understanding that existential temporality contains the temporal openness of Being in general.

Keywords

Martin Heidegger, *Being and Time*, temporalizing, temporality, ontological difference, existence, meaning of Being